

עלייתה של "המדינה האסלאמית"

אפרים קם

הצלחת ארגון "המדינה האסלאמית" (דאע"ש) משקפת צרוף של עוצמות וחולשות. כוחותיו ניידיים, מהירים ומפתיים, משלבים יכולות של צבא קטן עם טקטיקת טרור, ואינם פגיעים מספיק. הצלחותיו מעצימות את כוחו ומתבטאות בהשגת כספים וכלי נשק, במשיכת מתנדבים ובבניית מאחז קרקעי גדול בעיראק ובסוריה, שמשטריהן אינם מסוגלים להתמודד אתו ותלויים בסיוע מארצות הברית ומאיראן. שתי האחרונות מגבילות את פעילותן נגד דאע"ש לתקיפות אוויריות שאינן יעילות מספיק. גם המהלכים המדיניים לחיסול הארגון אינם פשוטים.

דאע"ש הוא ארגון קטן, המוגבל ביכולתו להשתלט על שטחים נוספים. גם תמיכת הסונים בעיראק בו מוגבלת, בעוד שיריביו מתחילים להתארגן ולפעול נגדו. רוב המוסלמים מסתייגים מגישתו, והפוטנציאל לממש את חזון המדינה האסלאמית שלו אינו גדול. נראה שהכך צפויה לנטות בעתיד לכיוון חולשותיו של דאע"ש. עם זאת, תהליך בלימתו לא יהיה קצר ונראה כי הארגון לא ייעלם במהרה.

מילות מפתח: המדינה האסלאמית, דאע"ש, עיראק, סוריה.

נקודת המוצא לעליית "המדינה האסלאמית"

עלייתו של ארגון "המדינה האסלאמית" בעיראק ובסוריה היא פועל יוצא של שלוש התפתחויות מרכזיות: האחת היא הופעתו בזירה העולמית של ארגון "אל-קאעדה", החותר לקדם תפיסה אסלאמיסטית-ג'האדיסטית בעולם. "אל-קאעדה" הוקם ב־1988, אך הוא נתפס כאיום על יציבות המערכת הבין-לאומית ועל ביטחון של מדינות רבות בעיקר מאז התקפת הטרור שלו בארצות הברית בספטמבר 2001. גישתו הקיצונית משכה צעירים מוסלמים רבים לשורותיו ותרמה להקמת ארגונים

ד"ר אפרים קם הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

נוספים מסוגו, שהתחברו לתנועה נרחבת המכונה "הג'יהאד העולמי". ארגון "המדינה האסלאמית", ובשמו הקודם "המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה" (דאע"ש, בראשי תיבות בערבית), הוא התוצאה המאיימת ביותר של התפתחות זו. ההתפתחות השנייה היא ההתערבות הצבאית האמריקאית בעיראק ב־2003. כיבוש עיראק הביא למהפך במאפייניה הפוליטיים והחברתיים וביכולותיה האסטרטגיות. השלטון המרכזי נחלש מאוד. השיעים, המונים כשישים אחוזים מאוכלוסיית המדינה, אך דוכאו במשך דורות על ידי המיעוט הסוני, נעשו הגורם המוביל במערכת הפוליטית העיראקית. הסונים, שהורגלו לשלוט בעיראק, נדחקו לשולי הבמה, למרות שניתן להם ייצוג בממשלה ובפרלמנט. תסכולם הוביל אותם לבנות מיליציות חמושות, שחלקן הפעילו טרור נגד יריביהם, בעיקר השיעים, שהגיבו באותו מטבע. התוצאה היא מלחמת אזרחים קשה, בעיקר בין המיליציות הסוניות והשיעיות, שבמהלכה נהרגו, לפי הערכות שונות, בין 130,000 ל־150,000 איש, ויתכן הרבה יותר.

במקביל, פירקו האמריקאים לחלוטין את צבא עיראק, שבתחילת שנות ה־90 של המאה העשרים היה הצבא הערבי הגדול ביותר. במקומו הם הקימו את כוחות הביטחון העיראקיים – כוח גדול שמנה ב־2014 כ־650,000 איש, מהם 280,000 בצבא והשאר במשטרה. למרות גודלם, אין לכוחות אלה שום יכולת להגן על עיראק מול אויב חיצוני: אין לעיראק חיל אוויר ממשי, טילים או נשק לא קונבנציונלי, ויש לה כוח שריון קטן בלבד. משימתם העיקרית של כוחות הביטחון העיראקיים היא להבטיח את הסדר והביטחון הפנימי, אלא שגם בכך הם נכשלו, בעיקר עקב מאבק הדמים בין העדות, ולמעשה, למיליציות העדתיות יש השפעה רבה יותר מאשר לכוחות הביטחון הממשלתיים. לכך מצטרפת התפתחות חשובה נוספת: כוחות ארצות הברית יצאו מעיראק בסוף 2011, ובכך הותירו את השטח למאבקים פנימיים, שהובילו, בסופו של דבר, להשתלטות דאע"ש על יעדי מפתח בצפון־מערב המדינה.

ההתפתחות השלישית היא מלחמת האזרחים בסוריה הנמשכת ללא הכרעה, שעד כה הביאה למותם של כ־190,000 איש. למאבק בין משטר אסד ובין כוחות האופוזיציה הפנימית חדרו גורמים ג'יהאדיסטים, שחלקם קשור ב"אל־קאעדה". אלה מאיימים על המשטר הסורי ומשפיעים גם על מלחמת האזרחים בעיראק ועל התעצמותו של דאע"ש. החלל השלטוני שנוצר בסוריה אפשר לארגון "המדינה האסלאמית" להקים בה בסיס מבצעי, המסייע לו להגיע להישגיו בעיראק.

"המדינה האסלאמית" – רקע

ארגון "המדינה האסלאמית" התפצל מ"אל־קאעדה" עקב סכסוך בין מנהיגו, אבו בכר אל־בגדאדי, ובין מנהיג "אל־קאעדה", אימן אל־זוואהרי, על הנהגת הג'יהאד

העולמי. ארגון דאע"ש רואה עצמו כיורש האמיתי של "אל-קאעדה", שכן לפי תפיסתו, "אל-קאעדה" של היום סטה מדרכו של מייסדו אוסאמה בן לאדן, ולכן סמכותו של אל-זוואהרי אינה לגיטימית. היחסים בין דאע"ש ל"ג'בהת אל-נוצרה" – הפלג של "אל-קאעדה" הפועל בסוריה נגד משטר אסד – כרוכים בחשדנות ובאלימות. באפריל 2013 התפרצה העוינות אל פני השטח, כשאל-בגדאדי הודיע שהוא מרחיב את "המדינה האסלאמית של עיראק" גם לסוריה ומשנה את שם הארגון ל"המדינה האסלאמית של עיראק וסוריה". בעקבות זאת ניסה אל-זוואהרי להורות לדאע"ש להחזיר את אנשיו מסוריה לעיראק, אך אל-בגדאדי סירב לכך, ובינואר 2014 הודיע כי דאע"ש אינו עוד חלק מ"אל-קאעדה".

באביב 2013 החל דאע"ש להעביר כוחות מסוריה למערב עיראק, ובתחילת 2014 השתלט על כמה ערים במחוז אנבאר, ובכללן על העיר פאלוג'ה הנמצאת כארבעים ק"מ ממערב לבגדאד. מסע ההצלחות העיקרי של דאע"ש בעיראק התנהל ביוני 2014, כשעלה בידיו להשתלט על מוצול, העיר השנייה בגודלה במדינה, ועל תכרית, מקום הולדתו של צדאם חוסיין. דאע"ש גם ניסה להשתלט על העיר כרכוכ בה שולטים הכורדים. אם היה מצליח בכך, משמעות הדבר הייתה שליטה שלו בחלק חשוב של תשתית הנפט של עיראק. הארגון אמנם ניצח בכמה קרבות את המיליציה הכורדית העיקרית, פְּשֶׁמְרָגָה, אך לא הצליח להדוף אותה מכרכוכ. עם זאת, הוא הצליח להשתלט לכמה שבועות על סכר מוצול שעל נהר חידקל, שהוא בעל חשיבות אסטרטגית, והציב לעצמו את היעד העיקרי – השתלטות על בגדאד, כחלק מתוכנית רב-שלבית להקים מדינה אסלאמית מעיראק ועד לבנון. בעקבות הישגי דאע"ש ביוני 2014, הכריז אל-בגדאדי על הקמת החליפות האסלאמית, ומינה את עצמו לחליף שינהיג אותה. הוא קיצר את שם הארגון ל"מדינה האסלאמית" כדי להדגיש שאינו מקבל את פיצול העולם המוסלמי למדינות לאומיות שגבולות חוצצים ביניהן. לצורך זה גם פונה דאע"ש למוסלמים ברחבי העולם בקריאה לשנות את הסדר הקיים, למרוד במשטרים הקיימים ולהרחיב את גבולות החליפות האסלאמית לכל המרחב המוסלמי. רעיון חידוש החליפות והקמת המדינה האסלאמית הלהיב ומשך צעירים רבים לארגון, בעיקר בשל השילוב בין החזון ובין ההצלחות בשטח. בכך הציב דאע"ש אתגר לארגונים אסלאמיים מתחרים, ובכללם "אל-קאעדה", שהועמד במצב קשה, וכן הגביר את העימות בין הסונים ובין השיעים.¹

"המדינה האסלאמית" – עוצמות וחולשות

הצלחותיו של דאע"ש בסוריה, ובעיקר בעיראק, והמהירות שבה הושגו הפתיעו את כל הגורמים הנוגעים בדבר: ממשלת עיראק והמיליציות השיעיות והכורדיות, משטר אסד, איראן ושכנותיהן האחרות של עיראק וסוריה, ארצות הברית וממשלות

המערב, וגם ישראל. ההישגים המפתיעים של דאע"ש, התמוטטות הכוחות שעמדו מולו, הקיצוניות והאכזריות שליוו את מעשיו, התחזקותו בעקבות הישגיו, הקושי להעמיד מולו מענה הולם, יומרותיו ושאיפותיו חסרות הרסן והגבול, והאיומים החמורים הטמונים בהקמת המאחז הקרקעי הגדול שנבנה על ידיו בעיראק ובסוריה – כל אלה עוררו חששות ופחדים גדולים בקרב המדינות העלולות להיות מושפעות מצעדיו העתידיים של הארגון. יש כאלה הסבורים שדאע"ש אף מסוכן ומאיים יותר מ"אל-קאעדה", משום שיש לו מאחז קרקעי גדול, יכולות צבאיות ומקורות כספיים. כמה גורמים בונים את עוצמתו והצלחותיו של דאע"ש. ראשית, הכוחות שהתמודדו אתו, בעיקר בעיראק, הפגינו חולשה בולטת וקוצר יד. כוחות הביטחון העיראקיים נבנו, צוידו ואומנו על ידי ארצות הברית במשך כשבע שנים בהשקעה כספית גדולה מאד, וגם לאחר יציאת כוחותיה הצבאיים מעיראק המשיכו יועצים אמריקאיים לסייע בבנייתם. הם הורכבו מבני שלוש העדות המרכזיות בעיראק, כשבמקביל להם פעלו המיליציות העדתיות, לא היו מלוכדים ולא גילו נחישות מספקת מול לחציו של ארגון קטן, אך נחוש להשיג את מטרותיו. כתוצאה מכך, כוחות הביטחון העיראקיים לא עמדו במשימתם העיקרית בשעת מבחן: במקביל לנפילת מוצול בידי דאע"ש ביוני 2014 התמוטטו כמעט חמש מתוך 18 הדיוויזיות של צבא עיראק תוך 48 שעות.²

כוחות הביטחון העיראקיים אינם מסוגלים במצבם הנוכחי להתמודד עם דאע"ש. גם המיליציות השיעיות, שחלקן צוידו ואומנו בידי איראן, לא גילו יכולת עמידה מול הארגון. אפילו המיליציה הכורדית העיקרית, פשמרגה – אחת המיליציות הגדולות בעיראק, שפעלה מתוך בסיסה במובלעת הכורדית – גילתה חולשה מול דאע"ש. היו לכך כמה סיבות: היא צוידה בידי ארצות הברית בעיקר בנשק קל, שלא היה יעיל מול הנשק הכבד שבידי דאע"ש; יש לה ניסיון בלוחמת גרילה כפרית, אך לא בלוחמה עירונית ובמבצעים התקפיים; חלק גדול מלוחמיה הם אנשים מבוגרים.³ שנית, דאע"ש אינו ארגון גדול. בתחילת מסע הצלחותיו בעיראק כלל דאע"ש, לפי הערכות שונות, כ-10,000 איש, שליש מהם לוחמים מאומנים ומנוסים, בכללם בוגרי הלחימה בסוריה, וכאלף מתנדבים זרים, שחלקם רכשו ניסיון בצ'צ'ניה ובבוסניה. ואולם כיום, הארגון מקבל סיוע משבטים סוניים, מאנשי מפלגת הבעת' העיראקית לשעבר וממיליציות סוניות חמושות, ולפי ההערכה המעודכנת של ה-CIA, כוחו כולל עתה בין 20,000 ל-31,000 איש. הגדרת דאע"ש כארגון טרור אינה ממצה את יכולותיו: הארגון משלב יכולות וטקטיקות בתחום הטרור, שהשתכללו בשנים שבהן לחמו אנשיו נגד הכוחות האמריקאיים בעיראק, עם מרכיבים של צבא סדיר קטן. לארגון גם הצטרפו קצינים וחיללים מצבאו של צדאם חוסיין. לקצינים אלה יש ניסיון בתכנון מבצעים ובהפעלת יחידות בסדר גודל של 200–300 לוחמים, ברמת הפלוגה והגדוד. הניסיון הצבאי של חלק מלוחמי דאע"ש תרם להצלחותיו

בשטח, בעיקר באמצעות תנועה מהירה לאורך הכבישים הטובים בעיראק, תוך שימוש בכלי רכב משוריינים שנתפסו מכוחות הביטחון העיראקיים ומצבא סוריה. יכולת הניידות מאפשרת ללוחמי דאע"ש להשיג יתרון מספרי מקומי על יריביהם ולהפיתם. בנוסף לכך, אין לדאע"ש בסיסים, מרכזי פיקוד ושליטה ומתקנים קבועים, ולכן קשה לפגוע בהם.⁴

שלישית, דאע"ש שלאחר יוני 2014 הוא ארגון בעל יכולות משופרות. הצלחותיו הביאו אותו להחזיק בנשק כבד וחדש מתוצרת ארצות הברית שנתפס מידי כוחות הביטחון העיראקיים, וכן בנשק שנתפס מידי הצבא הסורי, והקנו לו יתרון על המיליציות השיעיות והכורדיות. חשובה לא פחות מכך היא העובדה, שתוך כדי התקדמותו השתלט דאע"ש על מקורות כספיים משמעותיים, בעיקר עקב הצלחתו לתפוס בנקים בערים שנפלו לידיהם, וכן להשתלט על מקורות נפט. לרשות הארגון עומדים כיום מקורות כספיים חשובים נוספים: הוא סוחט כספים מאנשי עסקים ודמי הגנה ממיעוטים באזורים שבשליטתו, ודורש כופר תמורת שחרור בני ערובה שתפס.⁵ הפיכתו לארגון בעל אמצעים כספיים, המאפשרים לו לשלם משכורות לאנשיו, הביאה לשורותיו מתנדבים רבים שהרחיבו את מאגר כוח האדם העומד לרשותו.

רביעית, כל גבול עיראק-סוריה נשלט כיום על ידי דאע"ש. לוחמים ונשק עוברים באורח חופשי בשני הכיוונים ומחזקים לפי הצורך את יכולת הלחימה של הארגון בשתי המדינות. הצלחות דאע"ש בעיראק מחזקות את מאחזיו בסוריה, ולהיפך. נסיגתם המלאה של כוחות הביטחון העיראקיים מאזור הגבול והעובדה שלעיראק אין יכולת תקיפה אווירית מאפשרות לדאע"ש להעביר כוחות ונשק כבד לאזורים בצפון-מערב עיראק, שבהם הוא נלחם בשבטים מקומיים שחימושם קל.⁶

השליטה של דאע"ש משני צדי הגבול הסורי-עיראקי מאפשרת לארגון לבנות מאחז טריטוריאלי טרוריסטי גדול בלב המזרח התיכון, לנסות לממש את תפיסתו בדבר מחיקת הגבולות בין המדינות המוסלמיות ולהתקדם ליצירת חליפות אסלאמית גדולה. לפי ההערכות, דאע"ש שולט כיום בכשליש משטח סוריה ובכרבע משטח עיראק, ובאזורי שליטתו נמצאים לפחות שמונה מיליון איש. השתלטותו על אזור רוטבה במערב עיראק הקנתה לו גם גישה ישירה לגבולות עיראק עם ירדן וסעודיה. דאע"ש אינו מקיים בהכרח שליטה מלאה בשטחים עליהם השתלט בעיראק, אולם אחיזתו בהם מתחזקת. הוא בנה מעין ממשלה ומנגנון ניהול לטפל בהם, ושליטתו על כמה ערים חשובות, ובראשן מוצול, ועל צירי תנועה, נהרות וסכרים, מקנה לו יתרון נוסף על יריביו.⁷

לבסוף, למדיניותו של ראש ממשלת עיראק הקודם, נורי אל-מאליקי, היה תפקיד חשוב בהתחזקותו של דאע"ש. אל-מאליקי, שעמד בראש ממשלת עיראק בין מאי 2006 ליולי 2014, התבלט כשליט עריץ ומושחת שמנע תהליך ממשי של פיוס

לאומי בין העדות בעיראק. הוא החליש והשחית את כוחות הביטחון העיראקיים במאמציו לבנות את כוחו האישי ואת ממשלתו כמעט רק על בסיס תמיכה שיעית, תוך שהרס כל רצון טוב ואמון מצד הסונים. במדיניותו זו נשען אל-מאלכי על איראן ויצר קשרים קרובים עם משטר אסד, ובכך ניכר עוד יותר את הסונים בעיראק. רוב המנהיגים המתונים של השבטים, המיליציות והארגונים הסוניים בעיראק אינם אוהדים את גישתו הדתית והתרבותית הקיצונית של דאע"ש. ואולם, שנאתם כלפי אל-מאלכי וממשלתו הייתה כה עזה, עד שהם היו מוכנים לתמוך בארגון. יתר על כן, רבים ממנהיגי הסונים בעיראק השתייכו למשטר צדאם חוסיין, וקיוו שדאע"ש יחזיר את השליטה במדינה לידי הסונים.⁸

לצד הצלחותיו, יש לדאע"ש חסרונות ומגבלות ניכרים. ראשית, ארגון בסדר גודל כזה של דאע"ש יתקשה לשלוט בשטחים שכבש ולנהל אותם, ובו בזמן להשתלט על שטחים נוספים, במיוחד כאשר מעתה נופלת עליו האחריות לחייהם ולרווחתם של מיליוני אנשים. נראה כי הוא יצליח יותר באזורים שבהם יש אוכלוסייה סונית ניכרת, אך יתקשה לבסס את שליטתו באזורים שבהם יש ריכוזים של אוכלוסייה שיעית וכורדית. דאע"ש יצטרך להחליט אם לרכז את מאמציו בביסוס שלטונו באזורים שכבש ולבנות בהם תשתית כלכלית יציבה עבור המדינה שהוא מבקש לכונן, או להרחיב את ניסיונות ההשתלטות שלו לדרום השיעי של עיראק או למרכז סוריה – בסיס שלטונו וכוחו של משטר אסד.⁹ במיוחד נראה שאין בכוחו של דאע"ש להשתלט על בגדאד, אותה הציב כיעדו המרכזי, משום שרובה של העיר הוא השיעי והמיליציות השיעיות וכוחות הביטחון הממשלתיים יעשו הכל כדי להגן על הבית. במצב זה, דאע"ש צפוי להגביר את פיגועי הראווה בבירה העיראקית כדי לזרוע בה פחד והרס.

שנית, דאע"ש אינו יכול לייצג וללכד את כל הסונים לאורך זמן. הקואליציה התומכת בו אינה מלוכדת, ויש בתוכה בעלי אינטרסים מנוגדים – מנהיגי שבטים, ותיקי משטר צדאם חוסיין וג'האדיסטים. חלק גדול ממנהיגי הסונים שתמך עד כה, במידה כזו או אחרת, בדאע"ש עשה זאת, כאמור, לא כל כך "מאהבת מרדכי", אלא בעיקר "משנאת המן". לפחות חלקם מסתייגים מהקיצוניות הדתית של הארגון, ובכלל זה מהקמת החליפות, ממחיקת הגבולות, מרדיפת המיעוטים ומגילויי האכזריות שלו. למרות זאת, הם ממשיכים לתמוך בדאע"ש משנאתם לאל-מאלכי ולמדיניותו ומתקוותם שהארגון יחזק את מעמד הסונים בעיראק. לא ברור עד מתי תימשך תמיכתם בדאע"ש, במיוחד לאחר שאל-מאלכי הודח מתפקידו ויש ציפייה לשינוי במדיניות הפנים של הממשלה. באשר לקציני הצבא של צדאם חוסיין שהצטרפו לדאע"ש, קיימת אפשרות שארצות הברית וממשלת עיראק ינסו לשכנע את חלקם לסייע לכוחות הביטחון הממשלתיים.¹⁰ מהלך דומה ננקט ב-2006–2007, כאשר ארצות הברית הצליחה לתקוע טריז בין מנהיגים סוניים ובין "אל-קאעדה". אך

לאחר האכזבה והתסכול בקרב הסונים בעיראק בשנים האחרונות, נראה שיהיה קשה הרבה יותר לחזור פעם נוספת על הצלחה זו.

שלישית, עד כה נהנה דאע"ש מהעובדה שהתגובה הבינ-לאומית על פעילותו וההתערבות החיצונית נגדו בעיראק ובסוריה היו מצומצמות. ואולם, יריביו מתחילים להתארגן כדי לבלום אותו. המענה לאיום שדאע"ש מציב אינו פשוט, והצלחתו אינה מובטחת, ובכל מקרה מימושו ידרוש זמן. אבל אם המאמץ האמריקאי לבנות קואליציה יעילה נגד הארגון יתחיל לשאת פרי, עשוי דאע"ש למצוא את עצמו בפני כוחות חזקים ממנו בהרבה, ואז אפשר שהוא יאבד את התנופה שאפיינה אותו, ובהדרגה – גם חלק מהישגיו.

הדרכים לבלימת "המדינה האסלאמית"

למרות שמדינות רבות מודאגות מאד מעלייתו של דאע"ש, רק שתיים מהן באות בחשבון לצורך נקיטת מהלכים משמעותיים נגדו – ארצות הברית ואיראן. שתי מדינות אלו רואות בעליית הארגון איום ממשי על האינטרסים שלהן, ולהלכה יש לשתייהן יכולת להפעיל נגדו אמצעים צבאיים. הממשל האמריקאי מודאג מהאפשרות של צמיחת מאחז רדיקלי אלים בלב המזרח התיכון, שיציא טרור נגד יעדים אמריקאיים ומערביים בעולם ונגד בעלות בריתו במזרח התיכון ויערער את יציבותן של המדינות המוסלמיות באזור ומעבר לו; בעיני איראן, מרחב הפעולה הנוכחי של דאע"ש מצוי בשלוש המדינות החשובות לה ביותר: עיראק, סוריה ולבנון. כאמור, דאע"ש מאיים על מעמדם המוביל של השיעים בעיראק, ובכלל זה על המיליציות השיעיות הקשורות באיראן, וכן על עתידו של משטר אסד ועל הקהילה השיעית בלבנון. הארגון גם מאיים על האינטרסים הכלכליים של איראן בעיראק ובסוריה. איראן גם חוששת שאם עיראק תתפצל לשתיים או לשלוש מדינות, הפיצול יגלוש גם אליה, בהיותה מדינת מיעוטים אף היא.

הממשל האמריקאי הציג בתחילת ספטמבר 2014 את האסטרטגיה שגיבש לפעולה נגד דאע"ש. המהלך הראשון שהממשל מבקש להוביל במסגרת זו הוא בלימת המשך מסע ההצלחות של דאע"ש בעיראק ובסוריה, ונגיסה בהדרגה בהישגיו בשטח, ובראש ובראשונה שחרור הערים מוצול ותכרית והסרת הלחץ מעל הכורדים. בהמשך התהליך, המטרה היא לחסל את המאחז הקרקעי הגדול שדאע"ש בנה בעיראק ובסוריה, ובסופו – להרוס את הארגון ולהסיר את האיום החמור שהוא מקרין. הממשל האמריקאי מבין שמול דאע"ש נדרש שילוב בין פעולות צבאיות למהלכים מדיניים, משום שטיפול באחת משתי הדרכים הללו בלבד לא יספיק. כן ברור לו שלא יוכל להשיג את מטרותיו ללא שותפים, ולכן הוא חותר לבנות קואליציה רחבה, שתכלול הן מדינות מזרח תיכוניות והן מדינות מערביות. אלו אמורות לתרום למאמץ הכולל לבלימת דאע"ש, וזאת על ידי השתתפות בתקיפות

אווריות, מתן שירותים לוגיסטיים, אימון יחידות שיפעלו נגד הארגון והשתתפות כספית. בכך הן יעניקו לגיטימציה לפעילותה של ארצות הברית.

הממשל האמריקאי מתכוון לפעול בשלושה שלבים לשם השגת מטרותיו כלפי דאע"ש:

- הרחבת תקיפות האוויר בעיראק ובסוריה והפיכתן לתקיפות שיטתיות של יעדי דאע"ש, במטרה לסייע לכוחות הביטחון העיראקיים ולכורדים להחזיר לידיהם שטחים שנתפסו על ידי הארגון.
- הגדלת התמיכה בכוחות הביטחון העיראקיים ובאופוזיציה הסורית המתונה, באמצעות אספקת אמצעי לחימה וציוד, שיגור כ-1,600 יועצים לעיראק, שיתוף פעולה מודיעיני ותיאום מבצעים, וכן אימון 5,000 מאנשי האופוזיציה הסורית בערב הסעודית. במקביל, תפעל הקואליציה לצמצום זרם המתנדבים לדאע"ש ולחסימת מקורות המימון שלו.
- השלב הקשה והממושך ביותר הוא צמצום מאחזי דאע"ש עד לחיסולו.

בתוך כך תפעל ארצות הברית למנוע התקפות מצד דאע"ש עליה ועל בעלות בריתה. בממשל מעריכים שהמהלך כולו עשוי להימשך כשלוש שנים.¹¹

בשני נתיבי הפעולה נגד דאע"ש שבחירה ארצות הברית – הצבאי והמדיני – טמונות בעיות קשות. בנתיב הצבאי ברור לחלוטין שכוחות הביטחון העיראקיים במצבם הנוכחי מצד אחד, והאופוזיציה הסורית המתונה, ולמעשה גם משטר אסד מהצד האחר, אינם מסוגלים להתמודד לבדם עם דאע"ש, לא מבחינת הכשרתם המבצעית ולא מבחינת אמצעי הלחימה שברשותם. אלא שהממשל האמריקאי אינו מוכן להיכנס למהלכים צבאיים קרקעיים נרחבים בעיראק, מלבד אולי מבצעים מוגבלים של כוחות מיוחדים, ובמיוחד לא בסוריה, וזאת נוכח הטרואמה של ההתערבות הצבאית של כוחות הצבא של ארצות הברית בעיראק.

שיטת הפעולה הצבאית מעוררת לפחות שתי בעיות. האחת, ספק אם תקיפות אווריות, מוצלחות ככל שיהיו, יכרסמו במידה מספקת בהישגי דאע"ש. אמנם, תקיפות אווריות כאלו עשויות לגרום לאבדות ולפגיעות בדאע"ש, אלא שאין מטרות בולטות של הארגון בהן ניתן לפגוע, כוחותיו מעורבים באוכלוסייה המקומית וקשה להבדיל ביניהם בעיקר בערים צפופות אוכלוסין, ותקיפות יעילות דורשות בניית מערכת מודיעינית מקיפה כבסיס לתכנון.¹² צה"ל כבר למד בעזה עד כמה תקיפות אווריות לבדן אינן מספיק יעילות כדי למוטט ארגון טרור שבסיסו נטוע במרחב עירוני גדול.

תקיפות אווריות של חילות האוויר של ארצות הברית ומדינות מערביות וערביות החלו בעיראק ובסוריה במהלך אוגוסט 2014. עד כה הן סייעו להחזרת הסכר האסטרטגי ליד מוצול וכמה ערים וכפרים בשולי המובלעת הכורדית לידי המיליציה הכורדית, ומנעו את נפילת העיר החשובה אירביל בידי דאע"ש. זהו

הישג חשוב, אבל הוא לא שינה עדיין את התמונה הכללית של שליטת הארגון בחלקים גדולים של עיראק וסוריה, במיוחד כשבאותו פרק זמן הוא השתלט על בסיס אווירי סורי חשוב, ומאוחר יותר זכה בהישגים נוספים בקרבת גבולה של סוריה עם תורכיה.

המגבלות על יעילות התקיפות האוויריות הניעו את יו"ר המטות המשולבים של ארצות הברית, גנרל דמפסי, לומר שאינו שולל את האפשרות, שאם תקיפות אלו לא יהיו יעילות מספיק, הוא ימליץ לשלוח כוחות לפעולה קרקעית, וזאת למרות שהדבר מנוגד למדיניות הנשיא אובמה. דמפסי הוסיף שהאתגר העיקרי יגיע כשהצבא העיראקי והכורדים ינסו להדוף את דאע"ש מאזורים צפופי אוכלוסייה, דוגמת מוצול. במצבים אלה יתכן שימליץ לשגר כוחות אמריקאיים למבצעים מיוחדים כדי לסייע לצבא העיראקי, אך באורח שונה מההתערבות הצבאית האמריקאית בעיראק ב-2003.¹³ מזכיר ההגנה של ארצות הברית, צ'אק הייגל, ציין שאם יהיו כוחות אמריקאיים בעיראק, חלקם עשוי להיכנס גם לסוריה.

הבעיה השנייה בפעולה צבאית נגד דאע"ש בעיראק קשורה בשיפור יכולותיהם של כוחות הביטחון העיראקיים. כבר נאמר שארצות הברית השקיעה מאמצים וכספים רבים בבניית הכוחות וכי אלה לא עמדו במבחן. ברור ששיפור יכולותיהם ידרוש חודשים רבים, וכנראה שנים. השאלה היא מה הסיכוי שארצות הברית תצליח עתה, כשכוחותיה אינם נמצאים עוד בעיראק, בִּמְקוֹם שבו נכשלה בעבר. יתר על כן, הצבא העיראקי, שלא הוכיח עד היום את עצמו בהגנה, יתקשה על אחת כמה וכמה לפעול בהתקפה.

הנתיב המדיני חשוב לא פחות מאשר הנתיב הצבאי במאמצים להתמודד עם הבעיה שמציב ארגון "המדינה האסלאמית". סביר להניח שהמהלכים הצבאיים, גם אם יהיו יעילים, לא יספיקו לערער את מאחזיו של דאע"ש, ולכן יש צורך בממד מדיני. הכיוון העיקרי בממד זה הוא תקיעת טריז בין הארגון ובין מנהיגי השבטים והארגונים הסוניים במטרה לערער את תמיכתם בו ולבודדו. אלא שכיום הדבר אינו פשוט, לאור עוינותם של גורמים אלה כלפי ההנהגה השיעית בעיראק.

גם לאחר שהממשל האמריקאי הצליח, כנראה בהסכמת איראן, להביא להדחתו של אל-מאלכי מראשות ממשלת עיראק, נראה שהסונים לא ימהרו להסכים לחזור למצב הקודם ולהילחם בדאע"ש. יש להניח שהם ידרשו, כתנאי לכך, העברת סמכויות מהממשלה המרכזית למחוזות וחלוקה מחדש של הסמכויות בממשלה, הסכם לחלוקת תמלוגי הנפט, ואולי גם הקמת מחוז סוני אוטונומי בדומה לכורדיסטן. גיוס הסונים למאבק בדאע"ש ידרוש החלשת המיליציות החמושות העדתיות האחרות וחיזוק כוחות הביטחון הממשלתיים, אלא שגם זו תהיה בעיה קשה, משום שהעדות אינן סומכות על כוחות הביטחון ויסרבו לפרק את המיליציות

שלהן או להכפיף לממשל המרכזי.¹⁴ במילים אחרות, המפתח להתמודדות עם דאע"ש עשוי להיות שינוי פוליטי משמעותי בעיראק.

בעיה נוספת היא העובדה שדאע"ש פועל הן בסוריה והן בעיראק, ויש זיקה בין פעילותו בשתי המדינות. הממשל האמריקאי גורס שהטיפול בדאע"ש חייב להיעשות בשתי המדינות גם יחד, אלא שפגיעה בכוחו של הארגון בסוריה תחזק את משטר אסד, שאף הוא מוחזק בעיני הממשל האמריקאי כלא לגיטימי וראוי להפלה. מתוך הבנת סתירה זו, הבהיר ממשלו של הנשיא אובמה כי לא ישתף פעולה עם משטר אסד וכי יבדוק דרכים לחיזוק האופוזיציה המתונה למשטר, עד שתוכל להביא להפלתו.

ועוד בעיה: הממשל האמריקאי, בחפשו בעלי ברית שיסייעו לו לבלום את דאע"ש, לא פסל שיתוף פעולה עם איראן בעיראק בתנאי שאיראן תגלה גישה "קונסטרוקטיבית" בפעילותה, ובכל מקרה ללא שיתוף פעולה צבאי ביניהן. בינתיים איראן כבר פועלת כדי לסייע לממשלת עיראק ולמיליציות השיעיות בה: היא העבירה לעיראק אמצעי לחימה, כולל מטוסי קרב, ושלחה אליה קצינים מ"משמרות המהפכה" כדי לסייע בתכנון מבצעים, בארגון הכוחות ובאיסוף מודיעין. עמדתה הפומבית של איראן לגבי שיתוף פעולה עם ארצות הברית בעיראק הייתה מעורפלת, יתכן עקב חילוקי דעות בצמרת האיראנית, אך גם היא פסלה שיתוף פעולה צבאי בין שתי המדינות בעיראק. בפועל, יתכן שהיה תיאום מוגבל בין ארצות הברית לאיראן בפעילות צבאית נגד דאע"ש בצפון עיראק, אך גם הוא לא היה ישיר ונעשה באמצעות ממשלת עיראק, והממשל האמריקאי הכחיש את קיומו.

רתיעתן של ארצות הברית ושל איראן משיתוף פעולה משמעותי ביניהן בעיראק, למרות עניינן המשותף לבלום ולחסל את דאע"ש, משקפת לא רק את החדשנות והעוינות ביניהן. היא נובעת גם מכך שמטרותיהן האסטרטגיות בעיראק ובסוריה שונות ומנוגדות. ארצות הברית חותרת לסייע לעיצוב המשטר העיראקי כמשטר מתון, הקשור בארצות הברית ובמערב וחופשי מהשפעה איראנית, שבהנהגתו יינתן ייצוג ממשי לסונים ולכורדים, ושמשקל המיליציות החמושות בו יצטמצם. בסוריה, ארצות הברית ממשיכה לחתור להפלתו של משטר אסד. לעומתה, איראן מבקשת להגדיל את השפעתה בעיראק תוך הסתמכות על כוחן של המיליציות השיעיות הקשורות בה, לוודא שהשיעים ימשיכו להיות הגורם המוביל בהנהגת המדינה ולסלק את השפעת ארצות הברית ממנה. בסוריה מבקשת איראן להבטיח את שרידות משטרו של אסד. לאור מטרות מנוגדות אלו, וכאשר איראן עשויה להיות הצד המרוויח מבלימת דאע"ש משום שזו תגדיל את השפעתה בעיראק ותסייע להתייצבות משטר אסד, קשה לראות שיתוף פעולה ממשי בין ארצות הברית ובינה גם בעתיד.

סיכום

הצלחתו של ארגון דאע"ש עד כה משקפת צירוף של עוצמות ובצידן חולשות. מצד אחד, הכוח הלוחם של הארגון הוא נייד, מהיר ומפתיע, מחבר יכולות של צבא קטן עם טקטיקה של ארגון טרור, ואינו פגיע מספיק. הצלחותיו בשטח מעצימות את כוחו – בהשגת מקורות כספיים גדולים, בהשתלטות על כלי נשק, במשיכת מתנדבים נוספים ובבניית כושר הרתעה. דאע"ש הצליח לבנות מאחז קרקעי גדול הן בעיראק והן בסוריה – שתי מדינות שמשטריהן חלשים מאד ונעדרי יכולת מספקת להתמודד עם הארגון בכוחות עצמם. במצב זה, יכולתן של עיראק וסוריה לבלום את האיום הנובע מדאע"ש תלויה במידה רבה בסיוע חיצוני ממשי, בעיקר מארצות הברית ומאיראן. ואולם, למרות שהממשל האמריקאי והמשטר האיראני תופסים בחומרה רבה את האיום הג'האדיסטי המוקרן מדאע"ש, שניהם מגבילים מראש את נכונותם להתערב בדרך צבאית נגדו. גם המהלכים המדיניים לבידוד דאע"ש ולחיסולו אינם פשוטים.

מהצד האחר, דאע"ש הוא ארגון קטן, יש גבול ליכולתו להשתלט על שטחים נוספים, בעיקר כשמדובר במעוזים של השיעים והכורדים בעיראק או בשטחים שמוחזקים על ידי משטר אסד בסוריה, ובמקביל לבסס את שליטתו בשטחים שכבש. גם תמיכת מנהיגי הסונים בעיראק בארגון עשויה להיות מוגבלת, בעיקר אם מנהיגי השיעים ישכילו לפתח פיוס לאומי אמיתי ביניהם. ומעל לכל, יריבו של דאע"ש בעיראק, בעולם הערבי, ובעיקר בזירה הבין-לאומית, מתחילים להתארגן נגדו, ויתכן שבמשך הזמן יציבו מולו מענה הולם.

שינוי מוגבל במצב הסתמן במהלך אוגוסט 2014, בשני היבטים: האחד, ארצות הברית ומדינות נוספות החלו בתקיפות אוויריות בעיראק, שסייעו להעברת השליטה בסכר מוצול האסטרטגי מידי דאע"ש לידי הכורדים ולצמצום הלחץ על המובלעת הכורדית; השני, ראש ממשלת עיראק אל-מאלכי הודח בלחץ אמריקאי ובהסכמה איראנית, והממשל האמריקאי מקווה שהממשלה החדשה תהיה מוכנה יותר לפיוס עם הסונים. אלה צעדים מוגבלים, שאינם משנים לפי שעה את התמונה באורח מהותי, ומוקדם לשפוט עד כמה היא תשתנה בעקבות נקיטתם.

שקלול העוצמות והחולשות של דאע"ש מביא למסקנה כי סביר יותר להניח שהכף תיטה בעתיד לכיוון חולשותיו. דאע"ש אינו רק ארגון קטן, אלא גם ארגון שאינו משקף כוח מרכזי בעולם המוסלמי, ומותר להניח שהרוב הגדול של המוסלמים מסתייגים מגישתו ומתורתו וכי הפוטנציאל שלו לממש את חזונו בדבר המדינה האסלאמית אינו גדול. גם כך, סביר להניח שתהליך בלימתו של דאע"ש לא יהיה קצר וכי הארגון לא יעלם במהרה מעל המפה.

מהי משמעות הדברים כלפי מדינת ישראל? דאע"ש מצהיר כי הוא רואה בישראל אויב מהמעלה הראשונה, אבל בפועל, מהלכי הארגון כלפיה מצויים

בינתיים במקום נמוך בסדר העדיפויות שלו, שבראשו מאבקיו בעיראק ובסוריה וכינון המדינה האסלאמית. אבל האיום של דאע"ש כלפי ישראל עלול להתרחב בעתיד, לאחר שהוא יתפנה מהמאבקים הנוכחיים שלו. אז עלולים להיות לכך כמה ביטויים: ייצוא של טרור נגד יעדים ישראלים ויהודיים, איום צבאי מכיוון הגבול עם סוריה, איום על המשטר הירדני של ישראל יש אינטרס אסטרטגי ביציבותו, החמרת איום הטרור מכיוון סיני וניסיון לחדור לזירה הפלסטינית.

הערות

- 1 Yoram Schweitzer, "ISIS: A Risk Assessment," *INSS Insight* No. 564, June 23, 2014;
- 2 Yoram Schweitzer, "ISIS: The Real Threat," *INSS Insight* No. 596, August 21, 2014.
Brett McGurk, "Terrorist March in Iraq: The US Response," Statement for the Record, House Foreign Affairs Committee Hearing, July 23, 2014, <http://docs.house.gov/meeting/FA/FA00/20140205/101716/HHRG-113-FA00-Wstate-McGurkB-20140205.pdf>.
- 3 Metin Turcan, "Don't Expect Peshmerga to Beat Islamic State," *Al-Monitor*, September 1, 2014.
- 4 Ibid.; Michael Knights, "ISIL's Political-Military Power in Iraq," *CTC Sentinel*, vol. 7, Issue 8, August 2014.
- 5 Nour Malas and Maria Abi-Habib, "Islamic State Fills Coffers from Illicit Economy in Syria, Iraq," *The Wall Street Journal*, August 27, 2014, <http://online.wsj.com/articles/islamic-state-fills-coffers-from-illicit-economy-in-syria-iraq-1409175458>
- 6 McGurk, "Terrorist March in Iraq".
- 7 Statement by Lieutenant-General (ret.) Michael Barbero before the US Senate Committee on Foreign Relations, July 24, 2014.
- 8 Anthony H. Cordesman, *Dumping Maliki and Striking ISIS*, Center for Strategic and International Studies, July 24, 2014, <http://csis.org/publication/dumping-maliki-and-striking-isis>
- 9 אייל זיסר, "דאע"ש: להתבסס או להתפשט", *ישראל היום*, 26 באוגוסט 2014.
- 10 Shane Harris, "The Re-Baathification of Iraq," *Foreign Policy*, August 21, 2014, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/08/21/the-re-baathification-of-iraq>.
- 11 The White House, Statement by the President on ISIL, September 10, 2014; Secretary of Defense Chuck Hagel Hearing on Iraq, Syria and ISIL, Senate Armed Forces Services Committee, September 16, 2014.
- 12 Lieutenant-General (ret.) Michael Barbero, "Iraq: How Should America Respond?," *Lexington Institute*, June 25, 2014.
- 13 "U.S. General Open to Ground Forces in Fight Against ISIS in Iraq," *The New York Times*, September 16, 2014, http://www.nytimes.com/2014/09/17/world/middleeast/isis-airstrikes-united-states-coalition.html?_r=0
- 14 Kenneth Pollack, "Options for U.S. Policy Toward Iraq", Testimony before the Committee on Foreign Relations, US Senate, July 24, 2014; Zalmay Khalilzad and Kenneth Pollack, "How to Save Iraq: This is the Best, or the Least Bad Solution to the Current Crisis," *New Republic*, July 22, 2014.